

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДІЯЛЬНІСНО-ІГРОВОГО ПІДХОДУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

FEATURES OF USING THE ACTIVITY-GAME APPROACH IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF ELEMENTARY SCHOOL

Стаття присвячена одному з ефективних шляхів реалізації особистісно орієнтованого та компетентісно спрямованого навчання, на які націлюють педагогів усі сучасні освітні документи в Україні, – діяльнісно-ігровому підходу у навчанні молодших школярів. Охарактеризовано діяльнісний підхід у навчанні учнів початкових класів. Зокрема, докладно розглянуто поняття діяльності, що є основою у діяльнісному підході. Наголошено, що основною діяльністю учнів є навчальна, що полягає не в пасивному сприйманні фактів, ідей, способів розв'язань, а саме активна діяльність учня, що передбачає розвиток його особистості, всіх її компонентів.

Наведено тлумачення різних авторів поняття «діяльнісний підхід», його мети, що збігаються у тому, що використання діяльнісного підходу дозволяє кожному учневі визначити власний стиль навчання, презентувати досягнуті результати навчання, забезпечує оцінювання й самооцінювання набутих компетентностей. Наголошено також на психологічно комфортній обстановці навчання, що є немаловажним аспектом.

Авторами описано гру як форму діяльності, притаманну дитячому віку, різні трактування науковців цього поняття. Розкрито основну мету використання гри в освітньому процесі: підвищити рівень зацікавленості навчальним матеріалом, сприяти легкості його засвоєння та ефективного використання у діяльності. З іншого боку, саме у процесі гри за допомогою органів чуття дитина має змогу «відчутти» ті абстрактні поняття, які вивчаються, самостійно застосувати їх у різних практичних ситуаціях, набутти вмінь та навичок, проявити свою творчість, розвинути вміння спілкуватися, співпрацювати, регулювати свої емоції. Таким чином відбувається набуття досвіду, формування компетентностей через гру, яка є завжди позитивно емоційною, змотивованою, активною, значущою для молодшого школяра діяльністю, що сприяє його соціалізації.

Таким чином доведено доцільність поєднання діяльнісного та ігрового підходів в освітньому процесі початкової школи.

Авторами описано основні компоненти діяльнісно-ігрового підходу. Наведено сформульований алгоритм поетапної підготовки учителя до уроку з використанням діяльнісно-ігрового підходу. Розкрито основні переваги й недоліки (труднощі у використанні) діяльнісно-ігрового підходу. При цьому наголошено на важливості психолого-педагогічної підтримки кожної дитини, створенні ситуації успіху, отриманні дітьми задоволення від виконаної роботи та результатів навчання.

Ключові слова: початкова школа, освітній процес, діяльнісно-ігровий підхід, молодші школярі, підготовка вчителя до уроку.

The article is devoted to the activity-game approach in the education of younger schoolchildren as one of the effective ways of implementing personally-oriented and competence-oriented education. The activity approach in teaching elementary school pupils is characterized. In particular, the concept of activity, which is the basis of the activity approach, is considered in detail. It is emphasized that educational activity is the main pupils' activity, which does not consist in the passive perception of facts, ideas, and solutions, but rather in the active activity of the pupil, which involves the development of his personality and all its components.

The interpretation of the concept of 'activity approach' and its goals by various authors are given, which coincide with idea that the use of the activity approach allows each pupil to determine his learning style, present the achieved learning results, and provide evaluation and self-evaluation of acquired competencies. Emphasis is also placed on a psychologically comfortable learning environment, which is an important aspect.

The authors describe the game as a form of activity inherent in childhood and provide different interpretations of this concept by scientists. The main purpose of using the game in the educational process is revealed: to increase the level of interest in educational material, and to facilitate its assimilation and effective use in activities. On the other hand, in the process of playing the child's senses give the opportunity to 'feel' the abstract concepts that are being studied, to independently apply them in various practical situations, to acquire skills and abilities, to show his creativity, to develop the ability to communicate, cooperate, and regulate his emotions. In this way, experience is acquired, and competencies are formed through the game, which is always a positively emotional, motivated, active, and meaningful activity for the younger schoolchild which contributes to his socialization.

In this way, the expediency of combining activity and game approaches in the educational process of elementary school has been proven.

The authors describe the main components of the activity-game approach. A formulated algorithm for the step-by-step preparation of the teacher for the lesson using an activity-game approach is given. The main advantages and disadvantages (difficulties in using) of the activity-game approach are revealed. At the same time, the importance of psychological and pedagogical support for each child, the creation of a situation of success, and children's satisfaction with the work performed and learning results are emphasized.

Key words: elementary school, educational process, activity-game approach, younger schoolchildren, teacher preparation for the lesson.

УДК 373.3.091.33-027.22:379.8
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/53.2.8>

Шаран О.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та методики
початкової освіти

Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

Шаран В.Л.,

канд. фіз.-мат. наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної
роботи та інформатизації

Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

Данканич Е.І.,

учитель початкових класів
Кучавської початкової школи

Верхньокоропецької сільської ради
Мукачівського району Закарпатської
області

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Основними напрямками сучасної освіти є особистісно орієнтоване та компетентісно спрямоване навчання, завдяки чому велика увага повинна бути звернена на набуття знань, умінь, навичок, компетентностей кожного учня, розвиток його особистісних якостей. На це націлюють педагогів усі сучасні освітні документи в Україні. Як відомо, результат навчання багато в чому залежить від зацікавленості дитини навчальним матеріалом. Вчителю варто дбати про виникнення інтересу в учнів до навчальної діяльності. «Повторювати слова вчителя – не означає бути його продовжувачем», – так характеризував Д. І. Писарєв пасивне вивчення матеріалу учнями [4]. Як показують сучасні дослідження та особистий досвід, щоб стати усвідомленими, знання повинні отримуватися учнями в діяльності, «відкриватися» ними самостійно та застосовуватися у практичних життєвих ситуаціях.

Основною категорією діяльнісного підходу є діяльність, в освіті – це діяльність учня (самостійна або під керівництвом учителя), що проявляється як активна взаємодія з навколишньою дійсністю з метою розв'язання певної суперечності, особистісного саморозвитку у спільній, колективній діяльності. Як відомо, основною формою діяльності молодших школярів є ігрова. У грі дитина ефективніше засвоює навчальний матеріал, використовує багато вмінь одночасно, вчиться спілкуватися, креативить. Ігровий досвід є оптимальним способом залучення дітей до навчальної діяльності. Таким чином, доцільним є поєднання діяльнісного та ігрового підходів в освітньому процесі початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багато дослідників вивчали і продовжують вивчати використання діяльнісного підходу. Зокрема, в психологічній науці одним з перших ґрунтовних дослідників цієї проблеми був Л.С. Виготський, у педагогічній – А.Н. Леонтьєв. Зокрема, А.Н. Леонтьєв зазначав, що діяльність учня може бути як фізична, так і, що дуже важливо, розумова. Науковці, такі як І. Бех, П. Гальперін, В. Давидов, А. Запорожець, Г. Костюк, О. Пометун, С. Рубінштейн, Н. Талізін, Л. Фрідман та ін., у своїх працях розглядали проблему діяльності, діяльнісний підхід, структурні компоненти діяльності, умови їх ефективної взаємодії. Ігровий підхід у процесі навчання досліджували вчені та педагоги-практики: А. Артемова, Ф. Блехер, З. Богуславський, А. Вербицький, О. Волинець, Б. Друзь, Є. Іваницька, Ю. Калинецька, С. Коротков, Р. Осадчук, Н. Підгорна, П. Підкасистий, О. Савченко, А. Сорочіна, А. Усова, К. Ушинський та ін.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Діяльнісно-ігровому як інтегрованому підходу в навчанні учнів початкових класів не було присвячено окремих досліджень.

Метою статті є показати важливість та необхідність використання діялісно-ігрового підходу в освітньому процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Основою діялісного підходу є категорія діяльності людини, групи людей, соціуму в цілому (за С. Рубінштейном, О. Леонтьєвим та ін.).

Діяльність – специфічно людська форма ставлення до навколишнього світу, змістом якої є доцільні зміни і перетворення речей і явищ залежно від людських потреб [8]. Саме у процесі діяльності людина виступає суб'єктом цієї діяльності. Ще відомий ірландський драматург і публіцист Б. Шоу (1856 – 1950) зазначав: «Єдиний шлях, що веде до знань, – це діяльність» [2].

Отже, на сучасному етапі учителю недостатньо бути носієм і передавачем знань. Завдання учителя – організувати на уроці діяльність дітей таким чином, щоб учні самостійно отримували, «відкривали» знання у результаті власних пошуків. Саме діялісний підхід передбачає розвиток особистості (всіх її компонентів) через діяльність самого учня. В. Лозова [5] зазначає, що діялісний підхід спрямований на те, щоб організувати діяльність суб'єкта, в якій він був би активним суб'єктом пізнання, праці, спілкування, свого розвитку та визначає діалектичну єдність особистісного та діялісного підходів у педагогіці.

Аналізуючи використання діялісного підходу на основі теорії поетапного формування розумових дій і понять П. Гальперіна, Г. Атанов робить висновок, що «учіння і є діялістю – навчальною діялістю, кінцевою метою якої є формування способу дій, а її змістом – задана система дій і ті знання, які забезпечують освоєння цієї системи» [1, с. 86].

«Метод навчання, коли учень не набуває знань у готовому вигляді, а здобуває їх сам у процесі власної навчально-пізнавальної діяльності, є діялісним методом», – зазначають сучасні науковці Т.О. Пушкарьова, О.М. Топузов [9, с. 106].

За словами О. Пометун: «Два традиційні завдання педагогіки: передавання знань і формування умінь їх застосовувати, що йшли послідовно, замінюються одним. Знання й уміння (дії учня, в яких ці уміння реалізуються) розглядаються тепер в єдності, адже засвоєння знань відбувається одночасно з формуванням способів дії» [7, с. 148].

Важливо, що використання діялісного підходу дозволяє кожному учневі визначити власний стиль навчання, презентувати досягнуті результати навчання, забезпечує оцінювання й самооцінювання набутих компетентностей. При цьому учні почувають себе психологічно комфортно, навчання відбувається в індивідуальному темпі, без конфліктів та перенавантажень.

Діялісний підхід став цілепокладаючою основою для таких видів навчання як: розвивальне навчання, проблемне навчання, евристичне навчання, інтерактивні технології, компетентісне

навчання, метод проєктів, інформаційно-комунікаційні технології, STEM – технології тощо.

Гра – це діяльність людини з моделювання іншого виду діяльності з розважальною чи навчальною метою (Вікіпедія).

Проблема гри як форми діяльності дитини була і є актуальною. Гра завжди широко використовувалася як засіб розвитку і навчання дітей. З дітьми молодшого шкільного віку проводилися різні види ігор, найчастіше – це рольові, народні, рухливі, дидактичні тощо. На сьогодні розроблено систему ігор, з допомогою яких можна навчати, виховувати, здійснювати за потреби корегувальний вплив. Проблема використання ігрової діяльності досліджували багато науковців. Дослідники по-різному визначали поняття дидактичної гри: як засіб розумового розвитку (Є. Покровський, С. Рубінштейн та ін.), як форму спілкування (Т. Ладівір, М. Лісіна, В. Сушко та ін.), як форму діяльності (Л. Виготський, Д. Ельконін та ін.).

Для молодших школярів гра є природнім заняттям, провідною діяльністю, в яку починає вплітатися навчальна діяльність, щорік більшою мірою. Проте гра залишається тією формою діяльності, яка цікава дітям та несе задоволення. Як зазначав К.Д. Ушинський, «зробити серйозне заняття для дитини цікавим – ось завдання початкового навчання. Кожна здорова дитина потребує діяльності і до того ж серйозної діяльності... З перших ж уроків привчайте дитину полюбити свої обов'язки й знаходити приємність в їх виконанні» [10].

Гра важлива тим, що може виконувати такі різні функції: розважальну, дидактичну, комунікативну, діагностичну, корекційну, соціалізаційну.

Основною метою використання гри в освітньому процесі є підвищити рівень зацікавленості навчальним матеріалом, сприяти легкості його засвоєння та ефективного використання у діяльності. Як зазначав А. Франс, «Учитися можна тільки весело... Щоб переварити знання, треба поглинати їх з апетитом» [4]. Для учнів урок з використанням гри, можна сказати, є переходом до іншого психологічного стану, іншого (невимушеного) стилю спілкування, можливість пережити позитивні емоції, відчуття успіху, оцінити роль знань і побачити застосування їх на практиці.

Вчені дослідили, що гра позитивно впливає на розвиток обидвох півкуль головного мозку. Як відомо, за логіку, аналіз, лексику, граматику і математику відповідає ліва півкуля, а за творчість, інтуїцію, емоції, фантазування – права півкуля. Гра, по-перше, сприяє кращому розумінню й усвідомленню певного навчального матеріалу. Завдяки практичному застосуванню знань поглиблюється їх розуміння та зміст понять, що розглядаються, діти продуктивніше засвоюють і запам'ятовують. По-друге, за допомогою органів чуття гра дозволяє засвоювати інформацію, самостійно застосовувати її в різних ситуаціях, проявляти творчість,

продукуючи нові ідеї. У грі діти водночас розвивають вміння спілкуватися, співпрацювати, регулювати свої емоції тощо. Таким чином задіюються обидві півкулі головного мозку і відбувається їх розвиток без надмірних вольових затрат. Адже грати й досліджувати навколишній світ є природною здатністю дітей від самого народження.

«Навчання через гру відбувається за допомогою досвіду, який є радісним, мотивуючим, активним, значущим та соціальним», – зазначається у Білій книзі [6, с. 3]. Для гри притаманні радісні емоції, а також зацікавленість, бадьорість. Згідно з психолого-педагогічними дослідженнями вчених, радість пов'язана зі збільшенням рівня дофаміну в частині мозку, що відповідає за пам'ять, увагу, мислення, творчість та мотивацію. Тому матеріал, що зацікавив дитину, легко нею сприймається і запам'ятовується. У грі діти бачать сенс того, чим вони займаються – присутній мотив діяльності. Гра допомагає використовувати існуючі знання, вбудовувати зв'язки між теорією і практикою, поглиблюється їх розуміння, розвивається критичне мислення. Граючи, діти завжди активні, залучені (фізично), а також спостерігається у них підвищення розумової активності, проявляється творчість. У грі діти застосовують наявні знання, набувають нового досвіду – отже, навчання стає важливим для них, значущим, потрібним, наприклад, для того, щоб виграти. Гра містить соціальну взаємодію з іншими дітьми; під час гри розвивається навичка спілкування, необхідна кожній людині в житті. «Соціальна взаємодія активізує нейрони мозку, пов'язані з розумінням психологічного стану оточення, що є важливим для ефективного процесу навчання та викладання» [6, с. 27]. Під час активної гри кожен гравець буває одночасно у ролі і учня, і вчителя. Таким чином виникає синергетизм педагогічного впливу як результат комбінованої дії.

На користь гри говорять і такі факти. За даними дослідників засвоєння інформації, поданої у формі гри, відбувається на 90%, тоді як у вигляді усного пояснення – біля 18%. Також використання ігрових технологій сприяє зростанню міцності і глибини набутих знань та скорочує час на його засвоєння приблизно на 30 – 50% [3].

Таким чином, ми вважаємо, що ігровий досвід є оптимальним способом залучення молодших школярів до діяльності, що сприяє ефективному навчанню молодших школярів.

Отже, можна говорити про діяльнісно-ігровий підхід, який, як і будь-який інший, має свої взаємопов'язані між собою компоненти. Це:

- мотиваційний компонент, який включає мету, зацікавленість у її досягненні, розгляд шляхів її досягнення;

- інформаційний компонент, що полягає у відшуканні відомостей про методи й засоби досягнення цілі;

– виконавчий компонент включає здійснення дій, виконання завдань, отримання результатів;

– підсумковий компонент полягає у підведенні підсумків, контролю і корекції отриманих результатів.

Сформулюємо алгоритм, як підготувати учителю урок з використанням діяльнісно-ігрового підходу.

Основними його кроками будуть такі:

1) Вибір теми уроку, визначення його мети і типу, користуючись програмою і календарним планом.

2) Аналіз навчального матеріалу: виділення теоретичних положень, які необхідно учням опанувати, та практичний матеріал для формування вмінь і навичок.

3) Передбачення проблемної ситуації для учнів у новому матеріалі.

4) Моделювання бесіди з учнями, в результаті якої учні «відкривають» нові знання. Підбір запитань та завдань для актуалізації опорних знань та вмінь учнів, необхідних для вивчення теми.

5) Підбір завдань для самостійної роботи на етапі первинного закріплення та відповідей для самоперевірки.

6) Підбір завдань на застосування нового матеріалу у відомих умовах та на творчому рівні.

7) Підбір дидактичних ігор та ігрових ситуацій, у формі яких доцільно провести той чи інший етап уроку.

8) Моделювання бесіди щодо самооцінки діяльності учнів на уроці.

9) Визначення необхідних засобів на уроці.

10) Складання конспекту уроку та створення його електронної складової.

Зазначимо, що в організації навчання з використанням діяльнісного підходу, як і в будь-якому іншому, є свої позитивні й негативні моменти. Ще Й.В. Гете зазначав: «Думати легко, діяти важко, а перетворити думку на дію – найскладніша річ на світі» [4].

До переваг діяльнісно-ігрового підходу відносимо такі:

– забезпечує високу мотивацію учнівської діяльності;

– широке залучення інформаційних ресурсів та процесуальних шляхів задля отримання результату;

– збагачення досвіду, розвиток інтелекту у процесі практичної діяльності;

– можливість взаємонавчання дітей у групах;

– розвиток навичок спілкування, соціальної взаємодії, командної роботи;

– гармонійний розвиток особистості дитини;

– формування інтересу до навчання й навчального предмету, зокрема.

Недоліками (труднощами) діяльнісно-ігрового підходу вважаємо:

– володіння різноплановою інформацією вчителем стосовно об'єкта вивчення;

– можливе підключення учителів інших предметів, їх взаємодія;

– забирає багато часу підготовка до такого уроку;

– практичний пошук розв'язання завдання може зайняти більше часу, ніж заплановано;

– за великої наповнюваності класу чи з інших причин деколи складно організувати таку роботу в класно-урочному форматі.

Висновки. Отже, діяльнісно-ігровий підхід передбачає організацію навчання через предметно-практичну діяльність в ігровій формі. Як показує практика, діяльнісно-ігровий підхід дає позитивні результати у процесі навчання учнів початкових класів. При цьому важливою є психолого-педагогічна підтримка кожної дитини, створення ситуації успіху, отримання дітьми задоволення від виконаної роботи та отриманих результатів. Проте не завжди ігрова діяльність є ефективною. Мова йде про дидактичну доцільність її використання на різних етапах вивчення навчального матеріалу та методично виправдану організацію роботи учнів. Окрім того, діяльнісно-ігровий підхід доцільно використовувати, коли учні мають необхідну базу знань; розроблені критерії оцінювання їхньої діяльності у грі; наявне необхідне забезпечення дидактичним матеріалом учнів та вчителя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Атанов Г. Обґрунтування та сутність діяльнісного підходу до навчання. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 3. С. 85 – 93.

2. Бернгард Шоу. Геній з красномовним прізвиськом. URL : <https://nautilus.com.ua/articles/b-show> (дата звернення: 25.11.2022).

3. Волинець О.В. Ігри та ігрові тренінги в початковій школі. *Вихователю ГПД. Усе для роботи*. 2013. № 7(19). С. 2 – 8.

4. Краці цитати для вчителів (200 цитат). URL : <https://citaty.net.ua/krashhi-tsyaty-dlya-vchyteliv-200-tsyat/> (дата звернення: 25.11.2022).

5. Лозова В. Стратегічні питання сучасної дидактики. *Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні*. Ч. 1. Харків : ОВС, 2002. С. 96 – 97.

6. Навчання через гру та діяльнісний підхід: огляд доказів (Біла книга). The LEGO Foundation, DK, 2017. URL: https://cms.learningthroughplay.com/media/byrpfw3p/навчання-через-гру-та-діяльнісний-підхід-4-2017_ltp-a-review-of-the-evidence_ua.pdf (дата звернення: 25.11.2022).

7. Пометун О.І. Реалізація компетентнісного і діяльнісного підходів у сучасному підручнику історії. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 2 С. 146 – 157.

8. Прищак М.Д., Мацко М.А. Психологія: Навчальний посібник. Частина І. URL : https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/icgn/3prishak_psihologiya_ch1/1271.html (дата звернення: 25.11.2022).

9. Пушкарьова Т.О., Топузов О.М. Інтегративно-діяльнісна педагогіка: Монографія. Київ : Педагогічна думка, 2019. 304 с.

10. Ушинський К.Д. Твори: У 6 т. Київ: Радянська школа, 1952. Т.5. 430 с.